

Osiągnięcia rozwojowe czterolatka

Po względnie spokojnym 3. roku życia kolejny etap – wiek 4 lat – to czas buntu, konfliktów, zazdrości i płaczu, co jest wyrazem poczucia własnego „ja”, budowania własnej tożsamości. Dziecko w tym wieku porównywane jest często do nastolatka wchodzącego w dorosłe życie, z tym że maluch wchodzi w „dorosłe” życie przedszkolne. 4-latek chce zrobić wszystko, nawet ponad swoje możliwości, ponieważ czuje się bardzo samodzielny i nieomylny. Prowadzi to do konfliktów wśród rówieśników i niesubordynacji wobec dorosłych. Jest to bardzo ważny etap w rozwoju tożsamości człowieka, a dla dorosłych stanowi sprawdzian ich konsekwencji, opanowania i stanowczości wobec dziecka.

Ogólny rozwój motoryczny i samodzielność

W 4. roku życia sprawność, precyzja i płynność ruchów dziecka istotnie się zwiększają. 4-latek wykonuje poprawnie podskoki, zeskoki, przeskoki. Coraz sprawniej wchodzi, a nawet wbiega po schodach, stawiając stopy naprzemiennie, często bez używania poręczy. Chodzi po równoważni i umie poruszać się stopa za stopą. Potrafi skakać i stać na jednej nodze (ok. 15 sekund), a także ustać chwilę na palcach, zachowując równowagę. Wspina się na drabinki i umie sam huśtać się na huśtawce. Doskonali rzucanie i chwytanie piłki. Świetnie radzi sobie na rowerku biegowym i/lub trzykołowym. Planowanie ruchu i koordynacja ruchowa są na tyle dobre, że dziecko w tym wieku właściwie wykonuje polecenia nauczyciela w trakcie zabaw ruchowych. Dostosowuje ułożenie ciała i ruch do instrukcji, a także potrafi ustawić się w grupie, rozsypce, kole, rzędzie czy parze. Przedszkolaki z tej grupy wiekowej przemieszczają się na różne sposoby: stopa za stopą, na palcach, piętach, krawędziach stóp. Dzięki temu sprawnie pokonują różnego rodzaju przeszkody i wykonują coraz bardziej złożone czynności samoobsługowe.

Dziecko 4-letnie potrafi samodzielnie korzystać z toalety. Myje się i wyciera staranniej i sprawniej niż 3-latek. Umie wydymuchać i wytrzeć sobie nos. Prawidłowo posługuje się sztućcami, kroi nożem w miarę kruche produkty oraz używa go do smarowania pieczywa. Potrafi rozebrać się samodzielnie, choć miewa jeszcze trudności z rozpinaniem guzików lub innych zapięć. Wymaga coraz mniejszej pomocy w ubieraniu się (potrzebuje wskazania przodu / tyłu ubrania, odpowiedniego ułożenia danej rzeczy); podejmuje próby zapinania zamka błyskawicznego i dużych guzików. W zakresie jego możliwości jest przygotowywanie i porządkowanie swojego miejsca zabawy / pracy. 4-latek potrzebuje czasu na doskonalenie wszystkich umiejętności samoobsługowych, a także okazji do ćwiczeń. Ważne, aby stworzyć mu ku temu odpowiednie warunki, ponieważ jest to jednocześnie trening koordynacji wzrokoworuchowej i sprawności manualnej. Dodatkowo sprawność w tym zakresie daje młodemu człowiekowi ogromną satysfakcję, podnosząc jego poczucie własnej wartości.

Motoryka mała / sprawność manualna

Dziecko 4-letnie systematycznie doskonali zarówno motorykę dużą, jak i małą. Potrafi skutecznie rzucać piłką do celu i chwytać ją w locie. Nakłada nakrętki na słoiki i butelki. Układa puzzle do 4–6 elementów i ustawia wieżę z 8 klocków.

Z upodobaniem buduje trójwymiarowe budowle z klocków. Coraz sprawniej posługuje się nożyczkami. Lepi z masy plastycznej wytwory składające się z kilku części. W wieku 4 lat u większości dzieci ustala się dominacja jednej z rąk. Grupa dzieci praworęcznych zaczyna zdecydowanie przeważać, jednocześnie u części przedszkolaków zaznacza się przewaga ręki lewej. Niektóre dzieci nadal wykazują oburęczność, używając obu rąk w zbliżonym zakresie. Dziecko na tym etapie rozwoju motoryki rąk i koordynacji wzrokoworuchowej- (grafomotoryki) podejmuje próby wypełniania konturów rysunku na dużych ilustracjach. Za sprawą modelowania i korygowania przez dorosłych umie w miarę poprawnie trzymać w palcach narzędzie graficzne (kredkę, flamaster, ołówek). Potrafi rysować linie krzyżujące się, naśladować rysowanie kwadratu, po czym nabywa na tyle wprawy, że rysuje go samodzielnie. Dzięki tym kompetencjom zaczyna tworzyć proste schematy, np. dom, samochód. Wzrost sprawności i umiejętności dziecka widać także w rysowanej przez nie postaci człowieka – 4-latek dorysowuje „głównogowi” oczy i usta, nierzadko także nos w formie kreski lub kropki. Czasem rysuje krzyż jako istotę przestrzennego układu ciała człowieka. Pogrubia jego górną część, która staje się głową i boczne części – tworząc dłonie, a w miejscu stóp dorysowuje dwa odgałęzienia. Niektóre 4-latki wykazują duże zaangażowanie w rysowanie, które podejmują samodzielnie i spontanicznie. Kreślenie różnymi narzędziami pisarskimi nadal stanowi trening umiejętności dostosowania siły nacisku i planowania motorycznego. Niektóre 4-latki potrafią odwzorować, a następnie kreślić z pamięci kilka liter drukowanych, dzięki czemu mogą np. podpisywać swoje rysunki. Ciekawość i gotowość do podejmowania tego typu wyzwań jest najczęściej związana z odpowiednią stymulacją ze strony środowiska. Kiedy dziecko jest zachęcane do takich doświadczeń, przekonuje się, jak użyteczną umiejętnością jest pisanie. W przyszłości będzie chętnie podejmować taką aktywność i będzie dumne z osiągnięć w tym zakresie.

Rozwój społeczny i emocjonalny

W przedszkolu 4-latek zaczyna czuć się częścią społeczności rówieśniczej i jest spragniony towarzystwa koleżanek i kolegów. Bawi się w grupach 2–5-osobowych przez dłuższy czas, przy czym skład grupy może się zmieniać. Nadal jeszcze nie potrafi współdziałać w większym zespole. Zna już wiele konwencji i norm społecznych, według których ocenia zachowanie swoje i innych. Dziecko w tym wieku zaczyna już świadomie rozpoznawać zachowania zgodne z zasadami, akceptowane i oczekiwane, również w odniesieniu do samego siebie. Jednak nie oznacza to, że zawsze stara się postępować w taki sposób. Przeciwnie – w tym okresie życia często przeciwstawia się poleceniom, które do tej pory wykonywało bez oporów. Dlatego warto wyznaczać dziecku wyraźne granice tego, co jest i co nie jest akceptowane, a także być stanowczym i konsekwentnym w egzekwowaniu ustalonych zasad, przy jednoczesnym okazywaniu zrozumienia dla emocji dziecka i jego trudnych zachowań.

Dziecko 4-letnie ma wyraźne poczucie „ja”, co wyraża poprzez bunt, upór, chęć dominowania i rywalizację, a nawet agresję. Na tym etapie życia napady złości mają odmienny charakter niż wcześniej – maluch znacznie lepiej rozumie realia, zatem więcej można mu wytłumaczyć. Jego wściekłość jest przejawem sprzeciwu wobec nieustępliwej rzeczywistości, a nie tylko buntem 3-latka, który czegoś chce lub czegoś nie chce.

Charakterystyczną cechą 4-latka jest chęć podobania się innym, co przejawia się zwracaniem na siebie uwagi, próbą bycia dostrzeżonym i pochwalonym przez dorosłych. Można to wykorzystać, aby skłonić dziecko do przestrzegania zawartych umów, podporządkowania się zasadom, czekania na zaspokojenie pragnienia i realizację potrzeb czy zrezygnowania z własnej przyjemności na rzecz drugiej osoby. W zachowaniu dziecka 4-letniego można utrwalać używanie zwrotów grzecznościowych, budowanie relacji rówieśniczych, zwracanie się o pomoc do dorosłego w razie konfliktu. Duże znaczenie w nabywaniu dojrzałości emocjonalnej i społecznej ma pełnienie funkcji dyżurnego, czyli opiekuna kolegów i koleżanek siedzących przy wspólnym stole. Zadaniem dyżurnego jest dostrzeganie potrzeb i emocji swoich „podopiecznych”, dostarczanie im pomocy do ćwiczeń oraz ich odbieranie i sprzątanie po zajęciach. Stwarza to liczne okazje do kształcenia empatii wobec innych osób.

Dziecko 4-letnie zaczyna wyraźnie dostrzegać płeć – swoją, a także koleżanek i kolegów – oraz interesować się różnicami między płciami. W związku z tym musi się zmierzyć z nowymi odczuciami wiążącymi się z byciem chłopcem lub dziewczynką. Kolejną charakterystyczną cechą rozwojową dla dzieci w tym wieku jest pojawienie się poczucia wstydu, szczególnie w okolicznościach wiążących się z poniżeniem i wyśmianiem. 4-latek bardzo intensywnie przeżywa kłopotliwe, niekomfortowe sytuacje, z których nie umie znaleźć wyjścia. Gdy jest uczestnikiem takiego zajścia, potrafi uświadomić sobie swoją winę. Niemniej trudno jest mu się przyznać, wskutek czego zamyka się w sobie albo przejmuje stan emocjonalny pokrzywdzonego (płacz, obrażanie się, unoszenie się dumą).

Dla 4-latka charakterystyczne są fantazje, myślenie magiczne i kłamstwa. Potrzebuje on wymarzonego, idealnego świata, w którym sam będzie niepodzielnie panować (w przeciwieństwie do rzeczywistości, w której to przede wszystkim rodzice sprawują kontrolę). W fantazjach i magicznym myśleniu dziecka przejawia się dążenie do niezależności na coraz wyższym poziomie. Podczas zabawy, szczególnie tematycznej, dziecko odwzorowuje zaobserwowane zachowania dorosłych. Przekształca je, dostosowując do własnych potrzeb i wyobrażeń – tworzy wyimaginowany świat i wyimaginowanych przyjaciół. Jednak zawsze w końcu musi wrócić do świata realnego i zaakceptować panujące w nim zasady. W tym kontekście kłamstwo u 4-latka bywa pomostem między rzeczywistością a pragnieniem. Pragnienia są silne i ważne, a możliwości ich realizacji są mocno ograniczone. Dziecko nie potrafi oddzielić fantazji od rzeczywistości, a nie umie się pogodzić z tym, że coś jest dla niego niedostępne. Dlatego mówi nieprawdę.

Rozwój poznawczy

Dziecko 4-letnie charakteryzuje się znacząco wyższym poziomem percepcji wzrokowej i słuchowej oraz koncentracji uwagi i pamięci niż 3-latek. Wyodrębnia z ilustracji znane przedmioty, osoby, zwierzęta, określa przedstawione na niej czynności. Wskazuje podobieństwa i różnice na materiale wizualnym. Pamięta zbiór kilku (np. czterech) przedmiotów i zauważa, którego brakuje. Składa obrazki pocięte na 3–6 elementów i prostokąt rozcięty po przekątnej. Potrafi ułożyć w kolejności obrazki historyjki składającej się z 3–4 części. Jest w stanie przez pewien czas słuchać czytanej książki bez oglądania obrazków. Posiada zdolność skupienia uwagi na ok. 20 minut. Zapamiętuje 3 kolejne polecenia następujące po sobie. Słuchając uważnie opowiadania, umie przewidzieć jego dalszy ciąg. Odtwarza wiersze i piosenki.

Na tym etapie rozwoju dynamicznie wzrasta ciekawość poznawcza dziecka, co wiąże się z zadawaniem przez nie wielu pytań oraz domaganiem się konkretnych odpowiedzi i wyjaśnień. Zaznacza się wzmożone zainteresowanie książkami, a na podstawie poznanych treści dziecko tworzy dość długie historyjki. Czasem utwory literackie są tylko inspiracją, a opowiadane historie stanowią wytwór fantazji malca.

W 4. roku życia dziecko zaczyna rozumieć następstwo czasu i stosuje sekwencje pojęć z tym związanych: *dzisiaj, wczoraj, jutro; śniadanie, drugie śniadanie, obiad* itp. Orientacja w przestrzeni intensywnie się rozwija. Problemem przestaje być rozróżnianie, gdzie jest przód czy tył, co jest na górze, a co pod spodem, a także: *na, pod, obok, za, wysoko, nisko, daleko, blisko* itp. Dziecko określa położenie przedmiotów w stosunku do własnego ciała, którego poszczególne części wyodrębnia i potrafi nazwać. W 4. roku życia następuje wyraźny progres w zakresie umiejętności klasyfikowania, dzięki czemu rozwijają się funkcje językowe i myślenie pojęciowo-słowne, a więc sfera intelektualna. Dziecko tworzy zbiory przedmiotów ze względu na wybraną cechę (np. wielkość, kolor, kształt, przeznaczenie) lub nawet z uwagi na dwa kryteria. Do tego coraz lepiej potrafi oszacować i porównać liczebność tychże zbiorów, stosując określenia: *mniej, więcej, tyle samo*. Podczas porównywania dwóch zbiorów posługuje się pojęciem *para*. Rozumie niektóre przeciwieństwa (np. *mały – duży, pusty – pełny, ciepły – zimny, ciężki – lekki*). Przedszkolaki szeregują obiekty od najszybszego do najwolniejszego, od najmniejszego do największego. Dzielą pojazdy na latające, jeżdżące i pływające. Tworzą zbiory przedmiotów okrągłych, owoców i warzyw, roślin itp. 4-latek zlicza i posługuje się liczebnikami od 1 do 4, ale nierzadko udaje mu się przeliczać w większym zakresie. Zainteresowanie otoczeniem i ciekawość świata powodują, że dzięki zbieranym doświadczeniom dziecko może określać pogodę i typowe zjawiska atmosferyczne, charakteryzować poszczególne pory roku oraz rozpoznawać i nazywać zwierzęta i rośliny. Na pytanie o imię i nazwisko dziecko odpowiada bez problemu, może się jeszcze nieco zawahać przy podawaniu nazwy miejscowości, w której mieszka.

Język i mowa

W zakresie artykulacji 4-latek powinien wypowiadać wszystkie samogłoski oraz spółgłoski: /t/, /d/, /n/, /l/, /k/, /g/, /f/, /w/, głoski szeregu ciszącego, czyli /ś/, /ź/, /ć/, /dź/, i szeregu syczącego, czyli /s/, /z/, /c/, /dz/. Może też próbować prawidłowo wypowiadać głoski szeregu szumiącego: /sz/, /ż/, /cz/, /dż/, jednakże często zastępuje je głoskami szeregu syczącego, co potocznie jest określane jako seplenienie i na tym etapie rozwoju uznawane za normę. Podobnie oceniana jest zamiana głoski /r/ na /l/.

W tym wieku dynamicznie rozwijają się funkcje językowe i mowa, szczególnie aspekt leksykalno- semantyczny języka (zasób słownika, rozumienie wypowiedzi słownych) oraz aspekt morfologicznosyntaktyczny- (budowanie zdań, wypowiedzi słownych, z zachowaniem prawidłowych form gramatycznych). Wypowiedzi dziecka stają się bogatsze i ciekawsze. Powoli zanikają zjawiska charakterystyczne dla swoistej mowy dziecięcej, takie jak tworzenie sztucznych słów z połączenia dwóch wyrazów o podobnym znaczeniu.

Dziecko w wieku 4 lat rozumie i mówi coraz więcej. Zna ok. półtora tysiąca słów. Wypowiada się w miarę płynnie, spontanicznie i zadaje coraz więcej pytań typu: *kiedy?, dlaczego?*. Buduje zdania złożone, chociaż w czasie swobodnych wypowiedzi najczęściej posługuje się prostymi wypowiedziami.

Używa coraz większej liczby rzeczowników (nazwy pojazdów, zawodów, zwierząt, roślin itp.), przymiotników i przyimków (określenia wielkości i położenia w przestrzeni). Ma jeszcze problem z używaniem zaimków. Jest to czas wielu neologizmów, czyli tworzenia przez dziecko własnych słów. Wypowiedzi i mowa 4-latka mają charakter sytuacyjny i emocjonalny – zazwyczaj wyrażają uczucia i opis przeżyć związanych z daną sytuacją. Znaczenie komunikatów staje się bardziej czytelne po uwzględnieniu kontekstu i sygnałów niewerbalnych. Poza rozbudowywaniem słownika biernego i czynnego o określenia przedmiotów, osób i konkretnych zjawisk dziecko na tym etapie rozwoju przyswaja wyrazy o bardziej abstrakcyjnym znaczeniu, przy czym niejednokrotnie niezupełnie je rozumie i nie-właściwie ich używa. Zasób słów 4-latka zależy od sposobu wypowiadania się i komunikowania słownego osób z jego otoczenia.

W tym wieku zaznacza się wyraźny postęp w rozwoju aspektu fonologicznego funkcji językowych. Postępujący od urodzenia rozwój słuchu fonemowego daje o sobie znać precyzyjnym spostrzeganiem, różnicowaniem głosek, co przejawia się umiejętnością porównywania tzw. paronimów, czyli par wyrazów różniących się jedną głoską, np. *kra* – *gra* i *kra* – *pra*, a nawet jedną cechą dystynktywną, która różnicuje głoski, np. *kra* – *gra* (głoski /k/ i /g/ różnią się dźwięcznością). Wyrazem postępu w rozwoju umiejętności fonologicznych jest to, że dziecko potrafi dostrzegać rymy (*domek* – *Tomek*) ze względu na identyczne brzmienie końcowej części porównywanych słów. W tym wieku dziecko spostrzega podobieństwo między wyrazami, lecz jeszcze nie wie, dlaczego są one podobne. Zjawisko to nazywa się świadomością fonologiczną na poziomie epijęzykowym. Gdy dziecko jest świadome budowy słów i dokonuje na nich operacji analizy i syntezy, mówimy o świadomości na wyższym poziomie – metajęzykowym. Świadomość ta kształtuje się wolniej, powinna osiągnąć dobry poziom przed rozpoczęciem nauki w szkole. Niemniej rozpoznawanie rymów i ich tworzenie to ważne osiągnięcie, które jest rezultatem zabaw / ćwiczeń językowych. Inne zabawy / ćwiczenia tego typu to rozpoznawanie i podawanie przykładów aliteracji, czyli par słów, które zaczynają się tą samą głoską lub grupą głosek (np. *krowa* – *krawat*).

Wzrastająca świadomość językowa i intelektualna powoduje, że dziecko 4-letnie potrafi już dość sprawnie nazywać swoje potrzeby oraz prezentować podjęte decyzje czy własne wybory. Najczęściej werbalizacja dotyczy tego, co dzieje się tu i teraz lub wydarzyło się nieodległej przeszłości. Z czasem 4-latek coraz częściej opisuje to, co chciałby uzyskać w przyszłości.

Umiejętności językowe 4-latka: zdolność werbalizowania i formułowania coraz bardziej złożonych pojęć, w tym własnych potrzeb, uczuć i opinii, są płaszczyzną, na której dziecko zdobywa poczucie własnych kompetencji. Jednocześnie dzięki nim zaczyna uświadamiać sobie własne ograniczenia. Powstaje zatem konflikt pomiędzy poczuciem zależności od otoczenia a ekscytującym pragnieniem samodzielności i kontrolowania otoczenia.

Człowiek 4-letni to świadoma siebie jednostka, w znacznym stopniu samodzielna w zakresie samoobsługi i funkcjonowania psychicznego. Jest sprawny ruchowo, kreatywny i pełen zapału do tworzenia, dlatego chętnie podejmuje nowe wyzwania. Nieustannie trenuje wiele umiejętności i poszerza zasób doświadczeń. Dzięki temu ogólny rozwój w 4. roku życia jest niezwykle dynamiczny. 4-latek zdaje sobie sprawę z wpływu, jaki wywiera na innych i rzeczywistość, co daje mu satysfakcję, buduje poczucie sprawstwa i własnej wartości. Jednocześnie zaczyna się już przekonywać, że nie na wszystko ma wpływ. To budzi frustrację, napięcie i złość, dlatego wiek 4 lat to czas trudny i dla malucha, i dla jego opiekunów – zarówno w domu, jak i w przedszkolu.

Podsumowanie osiągnięć rozwojowych 4-latka

Czuje się bardzo samodzielny i nieomylny.

Potrafi skakać i stać na jednej nodze (ok. 15 sekund).

Wspina się na drabinki i umie sam huśtać się na huśtawce.

Potrafi samodzielnie korzystać z toalety.

Prawidłowo posługuje się sztuciami.

Potrafi rzucać piłką do celu i chwycić ją w locie.

Układa puzzle do 10 elementów i ustawia wieżę z 8 klocków.

Lepi z masy plastycznej wytwory składające się z kilku części.

Potrafi dostrzegać rymy.

Często przeciwstawia się poleceniom, które do tej pory wykonywał bez oporów.

Coraz sprawniej wchodzi po schodach, stawiając stopy naprzemiennie, często bez używania poręczy.

Intensywnie przeżywa kłopotliwe, niekomfortowe sytuacje, z których nie umie znaleźć wyjścia.

Nie potrafi oddzielić fantazji od rzeczywistości

Ma wyraźne poczucie „ja”, co wyraża poprzez bunt, upór, chęć dominowania i rywalizację, a nawet agresję.

Podczas zabawy odwzorowuje zaobserwowane zachowania dorosłych.

Składa obrazki pocięte na 3–6 elementów

Posiada zdolność skupienia uwagi na ok. 20 minut.

Zaczyna rozumieć następstwo czasu i stosuje sekwencje pojęć z tym związanych

Określa położenie przedmiotów w stosunku do własnego ciała, którego poszczególne części wyodrębnia i potrafi nazwać.

Zna ok. półtora tysiąca słów.

Bawi się w grupach 2–5-osobowych przez dłuższy czas.

